

Egy identitáselmélet margójára*

*Identities are not only invented, they are also inherited;
and they are invented out of what is inherited.*

Leon Wieseltier: *When a Sage Dies, All are His Kin*. In: *The New Republic* 27 (December 1, 1997.), p. 30, col. 2.

Leon Wieseltier *Against Identity* (1996) című művének három bizonyított erénye van: rövid, elegáns és meggyőző, anélkül, hogy a vitapartnerei ellen hangolna. Kezdjük a rövidegével. Tudor Vianu 1956-ban egy, az irodalmi művek optimális terjedelmére vonatkozó kérdésre kurtán azt válaszolta, hogy minden műnek rövidnek kell lennie (l. *Opere*. 12. 1985. 452.). Ahogy öregszem, mind inkább hajlok arra, hogy igazat adjak neki. Azok, akik hajlanak a vérbő írásmódra, a terjengősségre, a szerelmi aktust észrevétlenül valami hűvös önkielégítéssé alakítják át, és akiknek nem sikerül jól írniuk, azok merényletet követnek el az olvasók lelki integritása ellen. A mértéktelenek és kellemetlenek ellen azonban nem tehetünk semmit. Wieseltier viszont megóv attól az udvariatlanságtól, amelynek e két torz típus kitehet bennünket.

És most tekintsük a tartalmat. Először is: habár a könyv címe valami maradéktalan szembehelyezkedésre utal (a művelt olvasó máris kihallja belőle egy híresen *hamis* könyv, Paul Feyerabend 1975-ös *Against Method* jának összetéveszthetetlen és agresszív hangját), Leon Wieseltier ellenkezése ritka példája annak, hogy miképpen kapcsolható össze a "félreállítottak" méltóságával szembeni gond az igazsággal. Wieseltier udvarias támadó, akinek kritikája, ha tartalmában nem tud, akkor legalább mélyen emberi tiszteletével ad igazat. Ennek ellentéte az eszmék elutasításának szokványos módja, azaz pocskondiázásuk vagy kretén voltak bizonygatása, mellyel a természetük szerint tudatlanok élnek. (Ha pedig emberről van szó, akkor az egyetlen kritika, mely elégtétellel tölti el a tudatlanokat, az az illető személy fizikai megsemmisítése - vagyis az, amit eufemisztikusan személyes támadásnak neveznek.)

Wieseltier könyvében ellenfélként azt az identitásfogalmat jelöli meg, amelyet az Egyesült Államokban dolgoztak ki több olyan kulturális irányzat metszéspontjaként, mint a multikulturalizmus, a radikális relativizmus és a posztmodernizmus, vagyis az a doktrína, amely bármilyen típusú kisebbség politikai követeléseire megalapítja az érveket, mégpedig az identitástudat túllicitálásával. Tekintsük át ebben a helyzetben, mit mondhat *nekünk* a Wieseltier által kifejtett identitáselmélet. Először, mi is az identitás? Az identitás, Wieseltier szerint, posztmodern válasz az individualitás klasszikus kérdésére (8. §). Bármely kultúra, mint tudjuk, az individualitást egy sor olyan kulcsszóval írja le, amelyeknek az illető kultúrán belül egyszerre van "analitikus és szónoklattani" értékük. Ilyenek: *nous*, lélek, az én, ego, személy stb. A kései modernitásnak sikerült az identitást az emberi individualitás egységes - "elnagyolt" és "kínos" (2. §) - leírásaként érvényesítenie. Wieseltier ez ellen az egyszerűsítés ellen emel szót. Lényegében, mondja, az identitás nem más, mint egy hasonlóságot megállapító ítélet (4. §). Minthogy az identitásalapú ítéletalkotás tipikus művelete az alárendelés, a besorolás, gyökerénél a lehetséges attribútumok ellenőrizhető attribútumokra való redukálásának rögeszméjét találjuk, amely a hasonlósági relációt használja eszközü. Valóban, mivel két individualitás nem lehet azonos *összes* (mondjuk) *n* jegye tekintetében (hanem csupán egy *m* számú jellemző alapján, ahol $m < n$), máris kézenfekvő a következtetés: *n-m* jellemzőt (attribútumot) meg kell szüntetni. De hogyan? Több módja is van ennek (az egyik: az identitást biztosító jegyek iránti lojalitás, lásd 9. §). A legmeglepőbb a teljesség iránti vágy, s annak folyománya, a Wieseltier által oly lenézően taglalt autentikusság, amelyben "az eredetnek hódolás" meglehetősen "reakciós" ideálját fedezi fel (az 56. és 58. §-ban amellet érvel - meglehetősen terjengősséggel -, hogy az igazságot és az objektív értéket kell szembeállítanunk az autentikussággal, mégpedig azon elv szerint, hogy amikor kizárólag az autentikusságot tekintjük meghatározónak, az objektív érték eltűnik). Az identitás nem csupán az eredetnosztalgiával való társítás révén bűvöl el, hanem azzal is, hogy egységes voltunk eszméjét javasolja, egy olyan egészet, mely a lényegnek felel meg. A harmóniát az azonosra való leegyszerűsítésben fedezi fel: ez számára az *egész* (31. §). A teljesség iránti vágy, mely etikai indíttatásúnak tűnik, valójában esztétikai alapú, mivel gyanús közelségben van a halálvággyal (32. §). Röviden, az identitás

olyan megkonstruált egész, amely az egyediség ígéreteinek összességéből áll (38. §).

Mindezzel szemben Wieseltier azt hozza fel, hogy az individualitás természetes állapota a sokféleség (7. §). Az egyén nem egyetlen identitással rendelkezik, hanem többel, s ezek egyidejű működése hozza létre azt, amit Wieseltier "multikulturális egyénnek" nevez, szemben azokkal a multikulturalistákkal, akik az összemérhetetlen azonosságok mellérendelő összegzéséért harcolnak. A multikulturális egyénből nyilvánvalóan "hiányzik a morális harmónia" - s ez ejti kétségbe a tradicionalistákat -, ugyanakkor ő az, akiben a gyűlölet és bűn "feltehetőleg felsül" (41. §). Ezzel szemben, aki lényé egésze iránt sóvárog azzal a fixációval, amelyet önazonosság-szenvedélye ír elő, az (tudatosan vagy nem tudatosan) azt a politikát támogatja, amellyel a totalitás végül is megpróbálja kiterjeszteni hatalmát az egészre: "A 80-as és 90-es évek identitáspolitikája előtt létezett a 30-as és 40-es évek identitáspolitikája" (68. §). Az identitáspolitika, figyelmeztet Wieseltier, nem habozik bünteteket elkövetni azért, hogy igazát bizonyítsa. Így a logikai érv első része szigorú morális válaszba ütközik. Mi, akik nem felejtettük el a 30-as és 40-es évek borzalmait, tudjuk, hova vezetnek az identitás szenvedélyéből sarjadzó politikai lelkesedések. (A különbség az, hogy akkor a többségek hódoltak identitásuknak, miközben ma a különféle kisebbségek teszik ugyanezt, a hasonlóság pedig az, hogy tegnap is, ma is az identitás szenvedélyéhez az államhatalom nyújt politikai eszközöket.)

Az érv második része a társadalom és a törzs közötti ellentétet játssza ki a tradíció és a külsőség eszméje révén. Az identitás nyilvános (13. §). Ezért, mondja Wieseltier, az identitáshoz való ragaszkodás a "langyos" komfort, az otthonos bensőségesség érzésével jutalmaz (3. §), de ez hamis és meghamisító érzelm: az identitás nem belülről jön, hanem kívülről (22. §). Sőt, erős az identitás, amikor elfogadásának indokai külsők, és gyenge, amikor ezek az indokok belsők (44. §). Ugyanakkor az identitás a vele szemben tanúsított ellenségesség függvényében is megváltoztathatja értékét: a fenyegetett identitás legitimitása nagyobb, mint azé, amely mindenféle védettséget élvez (14. §), és amelynek egyetlen rögeszméje van: hogy miképp ünnepelje önmagát (15. §) - mivelhogy tudja, az öndicsérethez szükséges együttérzést csak akkor keltheti fel, ha állandóan a kívülről jövő veszélyeztetettségére hivatkozik.

Az az identitás, amely tegnap tagadás révén igazolta önmagát, ma a hiábavaló lét aporiáitól szenved. E dialektika minden kétséget kizáróan a külvilággal való viszonyra utal.

Másrészt, mivel "az identitás az ellenszenv doktrínája" (6. §), az identitás törzseket hoz létre társadalmak helyett (ez lehet az 5. aforizma értelme). A világ csak akkor ellentétes egy törzsszel, ha felfogjuk, a különbségek felmérése identitásokat igényel, az identitás megértése pedig feltételezi a különbözőség tudatát (47. §). A köztünk levő *különbségek* a köztünk levő *hasonlóságok* változatai (49. §). Azaz, kettőnek kell lenned, hogy egy lehess. Másrészt, amennyiben a törzs az identitás genus proximuma, annyiban a demokrácia is ellentétes az identitással. És ezt az állítást nem többségi szavazás alapozza meg - mint gondolnánk - , hanem annak tudata, hogy "én" és a "másik" - az, aki közvetlenül mellettem van - a világ természetes adottságai vagyunk (7. §). De mivel a köztünk levő különbségek a köztünk levő azonosságok változatai, az emberben rejlő egység alapja nem az identitás, ahogy a multikulturalisták mondják, hanem az emberi természet egyfajta univerzalizmusa, amely abból fakad, hogy mindannyian egyediek vagyunk. És éppen ez az egyediség az, ami megemészthetetlen az identitás filozófiája számára (vö. 23. §). Wieseltier érvének e második része nem a különbségek szegregáló hatására hivatkozva utasítja el az identitást, hanem olyasvalami nevében, amely mind a kettőt meghaladja. E valami, az ő felfogásában, az emberi lény egyedisége, amely egyetemes adottság, nem rendelhető semmilyen közösségi racionalitás alá.

De *szükségszerű*-e az emberi lény egyedisége? Wieseltier úgy gondolja, hogy nem. Az egyediséget olyan ténytörzsek adják, amelyek - szerinte - egyszerre véletlenszerűek és megjelenítői valamilyen kontingenciának (23. §). Az identitás filozófiája éppen ezt az alapvető tényt próbálja meg felszámolni (amelyet Wieseltier néha nihilista módon fogalmaz meg: "a minden csak a semmi burkolt változata" - lásd 18. §). Meglátása szerint az emberi lény egyedisége sokkal inkább a szabadságnak, spontaneitásnak vagy a véletlennek

tulajdonítható, semmint a vak szükségszerűségnek. Ha a determinizmus szükségszerűsége igaz lenne, akkor az eredet nem csupán jogokkal, hanem felelősséggel is felruházna. Viszont ennek épp az ellenkezője igaz. Ha az identitás szükségszerűsége igaz lenne, akkor a biológia erősebb lenne a léleknél. De, mondja fellengősen Wieseltier, "a szellemit nem a biológikum alapozza meg" (64. §). Holott, amennyiben az identitás filozófiája szerint könnyebben változtatunk vallási hitet, mint nagyszülőket (61. §), akkor csupán az a helyzet, amelyben nehezebb lenne hitet váltani, mint nagyszülőket, vezetne igazából az identitás szükségszerűségének meghaladásához. Csak ez a helyzet biztosítana a szellemnek minden kételytől mentesen elsőbbséget a biológikummal szemben. Úgy gondolom, Wieseltier nagyon is eredeti módon vezeti le ezt az elsőbbséget az emberi lény fakticitásaiból. "A (vallási, szexuális, etnikai) átörökítés csupán véletlenszerű" (21. §). Tehát csak akkor rendelhető a biológikum alá a szellemi, ha a lényegi - véletlenszerű. És ellenkezőleg, ha a lényeg nem lenne véletlen, akkor az apák megvilágosodásai is átörökítődnének - hasonlatosan a bűnökhöz - a fiakra (64. §), ami abszurdum: a tradíciót nem átörökítik, hanem átadják. Ezzel Wieseltier eljut a hagyomány alapkérdéséhez, amellyel le is zárja érvelését az identitás szükségszerűségének filozófiájával szemben.

Mivel az identitás szerkezetét a tapasztalat hovatarozással való helyettesítése adja (valamint az eredet fantazmagóriái), az identitás annál erősebb, minél távolabbi időkbe nyúlik vissza (10. §). Az identitás e távolság okán - és mert örökségként lehet hivatkozni rá - azonosnak tűnik a hagyománnyal. De nem az: Wieseltier kategorikusan elutasítja ezt az azonosítást. Érve látszólag nem túl erős, de számomra alapvetőnek tűnik (mert - figyelem! - olyasvalakitől származik, aki ismeri a tradíció súlyát és értékét: csodálatos *Kaddisha* [Alfred. A Knopf, 1988.] - mely ima és sirató az elhunyt apáért -, minden kétséget kizáróan bizonyítja ezt): az identitás abban tér el a hagyománytól, hogy az a recepció, amely a hagyományt átalakítja, teljes mértékben különbözik attól a narcisztikus kultusztól, amellyel az *identitás érvényt* szerez magának. Azaz, az identitás az *azonos* révén terjed, a tradíciót viszont sohasem úgy adják át, ahogy kapják (62. §). A tradíció folytonosságot teremt, míg az identitás filozófiája konvulziók révén marad fenn (lásd 40. §, amely szerint e filozófiának a multikulturalizmus kölcsönzi azt az új arcát, amelyet az "identitás konvulziói" kifejezés jellemez). Egész pontosan, Wieseltier azt a nem tényszerű érvet fejt ki, amely szerint a hagyomány, ha az identitás uralma alá kerül, hamar megszűnik. A hagyományra való hivatkozással lezárul Wieseltier általános érve az identitás ellen.

Azzal fejezem be, hogy ebben a kis zabolátlan műben Isten a nosztalgia, az imádat és a titokzatosság mélyről fakadó érzetének megjelenési formája, az a forma, amelyet a tradíció s az általa hordozott önazonosság Leon Wieseltier posztmodernül *modern* lelkületében életre keltett. Így nézünk ki körülbelül mi mindannyian a kései modernitás eme óráján: gyengék és komolyak, mélyek és felületesek vagyunk, rabjai az élvezeteknek és állhatatlanok kötelességünk teljesítésében; izzadtak, rémültek, élesnyelvűek és játékosak, a szenvedéstől rettegők és beletörődően várakozók, szkeptikusak és boldogok, a test lekötelezettjei vagyunk, leigázottan, akár orruk az illatoknak. E revelációra való kései várakozást, mely egyre csak késik s bennünket is késleltet, Istennek nevezzük.

Horia-Roman Patapievici

(Fordította: Bakk Miklós)

-----
 * Leon Wieseltier *Against Identity* című műve román fordításának recenziója (*Împotriva identitatii*. Fordította és bevezetővel ellátta Mircea Mihaies, Polirom, Iasi 1997).

- [Biczó Gábor: Megjegyzések Vetési László: Szórványstratégia - nemzetstratégia című tanulmányához](#)
- [Bodó Barna: Jövőtervezés és bűnbánat](#)
- [Péter István: Szórvány - kisebbség - etnikum - erdélyi magyarság](#)
- [Tóth Pál Péter: Szórványban... Hozzászólás Vetési László vitaindító írásához](#)
- [Gergely Ferenc: A megoldott kévék](#)
- [dr. Schneller Károly: Szórványok és szigetek sorsa Kolozs vármegyében VI.](#)

- dr. Szathmáry Lajos: Gyakorlati hozzászólás a magyar szórványügyhöz
- Bakk Miklós - Székely István: Az RMDSZ és az önkormányzati választások
  - A kisebbségek jogai - Nyilatkozat az etnokulturális és nemzeti kisebbségekre, valamint őshonos lakosságokra vonatkozó liberális demokrata elvekről
  - Benjamin Neuberger: Nemzeti önrendelkezés: egy fogalom dilemmái
  - Sorbán Angella: "Tanuljon románul a gyermek, hogy jobban érvényesülhessen"
  - Izsák Balázs: A román tanügyi törvény a nemzetközi jog szemszögéből
  - Jánki András: Mítosz és valóság
  - Kiss Dénes: Civil szféra és politikum
  - Mák Ferenc: Az új nemzeti politika és a Határon Túli Magyarok Hivatala (1989-1999)
  - Süket Levente: Pro Universitate Siculorum
  - Gerencsér Balázs - Juhász Albin: A Kárpát-medencei magyar autonómiák lehetősége az ezredfordulón
  - Veress Emőd: A román Alkotmánybíróság hatásköre
  - Horia-Roman Patapievici: Egy identitáselmélet margójára
  - A nemzetiségi irodalom válogatott bibliográfiája 1989

(c) Jakabffy Elemér Alapítvány, Media Index Egyesület 1999-2004
Impresszum | Médiaajánlat | Adatvédelmi záradék